

Katona Eszter

Nevelés-történet

A XIX. századi német oktatás magyar szemmel (2. rész)

Az 1830-as évek dereka Magyarországon a nagy külföldi utak korszaka volt. Az a nemzedék, melynek a legnagyobb szerep jutott 1848-ban, majd a kiegyezés idején, kirajzik nyugatra, a kifejlődött kapitalizmus országaiba, hogy megismerkedjen annak a civilizációjával és kultúrájával. A példát ehhez az idősebb nemzedék adta, elsősorban Széchenyi István, aki a Napóleon utáni Európát utazta be. Eötvös József, Trefort Ágoston, Pulszky Ferenc és Szemere Bertalan tanulmányútjai olyan tapasztalatok megszerzését szolgálják, melyek az államrendszer és a társadalom átalakításában segíthetik őket.

A reformkor útirajzai közül máig élvezetes, valóban élő alkotás Szemere Bertalan *Utazás külföldön* című műve, mely 1840-ben jelent meg, miután a cenzúra nem kevés nehézséget gördített a nyomtatás közben máris elkobzott könyv megjelenése elé. Szemere Bertalan könyve jelentős írói teljesítmény, a reformkor egyik legszebben megalkotott prózája. Kilenc hónap alatt 1200 példány kelt el belőle, ami akkor szokatlan sikernek számított.

A borsodi Vattán született 1812-ben Szemere Bertalan és 1869-ben halt meg elmeorvosintézetben, Budapesten. Semmibe vette a Huba vezértől képzelt származást: demokrata volt és republikánus – a reformkor eszményei szerint. Családja elszegényedett, apja Szemere László (1772–1843) „bőkezű másnak, magának rossz gazda”. A hattagú családot Karove Erzsébet, az édesanya tartotta össze, erős akarátú és kiváló gazdaasszony. Tanuló éveinek felét saját falujában, Miskolcon, Késmárkon illetve Patakon töltötte. Az osztályokat Patakon aszerint nevezték el, hogy abban az évben éppen mit tanulnak latinból (pl. *Inferior Syntaxis* – 4. osztály; *Superior Syntaxis* – 5. osztály). Sárospataki Ifjú Egyesület 1832. május 20-án alakul meg. A gyűléseken saját költészetüket olvassák fel vasárnaponként, amellyel a honnyelvet és az ízlést gyarapítják. A műfaj a vers, a rege, a színdarab, az elbeszélés, a fordítás köréből kerülhet ki, a témák: költői, népművészeti, nyelvtárgyi és tudományos. A munkákat bírálatral együtt jegyzőkönyvbe veszik. Szemere Bertalan is tagja volt ezen egyesületnek. Szemere Bertalan irodalmi működésének kezdete pataki éveire, jogászsága idejére esik. Mulattató Kis Könyvecske címet viseli, a sárospataki diákévek versei találhatók benne. Tartalma: 18 lírai költemény, 6 néprege, 4 ballada, 19 epigramma, 1 hősköltemény, 1 hexameterben íródott üdvözlő vers és 2 prózai írás.

Feltételezhetően Kölcsey az, aki eltávolítja a költészet gyakorlásától, ő ugyanis legfeljebb jó prózaíró, de még inkább kitűnő politikust sejt benne. Bizonyos, hogy Kölcsey ez utóbbi felé irányítja akár szóbeli beszélgetésükben, akár pusztán saját példájával is. Szemere is könnyen hajlik, mert maga is nagyobb lehetőséget lát hazaszeretetének cselekvő kibontakozására a közéleti pályán, mint az irodalmi berkekben.

Szemere Bertalant az 1935-ös év elején felkeresi Szemere Miklós. Ekkorra már (1832-ben) befejezi jogi tanulmányait, részt vesz az 1832-es pozsonyi országgyűlésein és 1834-ben megkezdí hivatalát mint jegyző Borsod megyében. A találkozás Szemere Miklóssal elég volt arra, hogy újra megszajduljon benne a külföldi út utáni vágyakozás és egyszerre elfelejti hivatali állását.

1836. május-október: utazásra készül. György nagybátyja és Miklós fedezik költségeit. Október 4-én indul. Az útvonal Prága, Drezda, Lipcse, Poroszország. Majd bejárja Franciaországot, Nagy-Britaniát, Belgiumot, a Rajna-vidéket és Helvéciát (8).

„Vizsgálni mindenütt azt kell mi ott, s mindent ott, hol az legjelesebb; saját honában s földében mindent.

Én Németföldön különösen a népiskolákat, Franciaországban a nyilvános életet, Nagy-Britanniában a fogházakat s népjellemet, Helvéciában a természetet választottam azon fénypontul, mi körül egyéb tárgyak csoportjai összegyűlnek. Mert nem csak amaz elvnek, hanem még egy más csillagnak befolyása alatt is írok, s ez a HAZA; ha ezt tudtam volna feledni, ha a polgárt az írónak, a hazaszerelmet az írói dicsőségnek feláldozni bírtam volna, sokat másképpen s még többet éppen nem fogtam írni. –

Ajánlat s társ nélkül indultam a nagy világnak mint csónak, mely a hazai partoktól eloldódva, vitorla és lapát nélkül bocsátkozik tengerre s átadja magát a habok kényének. Egy kérdés lebeg lelkem előtt, mikor elindultam: »Reméljek-e az embertől s higgyek-e benne?« Most, midőn megtértem, szívem ünneplő örömmel adja a feleletet: „Igen.”

S e szent hit gyümölcse utazásomnak, aranygyapjú helyett magamnak én ezt hoztam.” (10).

Lipcse, népnevelés

Míg Nyugat népei papíralkotmányokért dulakodnak, a csendes Németország polgári rendet nevel, mely mind a francia, mind az angol közeposztálynál műveltebb lévén, erősebb, tömöttebb s állandóbb lett. E nagy munkán dolgozik minden hatalmával a kormány, részvételével a nép, szellemi erejével a tudós. A német eddig embert és keresztyént, a francia polgárt s filozófust, az angol angolt és munkást nevelt, az első kivált vallás-erkölcsi, a második kivált értelmi-, a harmadik kivált ismeret-képzést adott, melyek egyenként még nem műveltség, csak részei, az igaz műveltség három kiegészítő oldalai lévén, látni való miként mindenik egy nagy oldalt mellőzött el. De az új korban jobban figyelmeztetve e három nagy nép egymásra, mi náluk hiányzik, egymásnál megpillantják, s így nevel a német hazafit is, mi a tudományt létté teszi, a francia így készít a vallás-erkölcsnek helyet, mi a szabadsághoz békét ad, s az angol így hajlik szellemibb irányt adni iskoláinak, mi előítéletet töröl s az uralkodó anyagi érdekeket illő helyükre igazítja.

A lipcsei polgáriskola Németországban is a legjelesebb. Csaknem legszebb épület egész Lipcsében ez az iskola; félkör alakú, tágas termeket foglal magában; benne lakik az igazgató, de a tanítók nem.

E polgáriskola terve a következő:

Elemiskola

Két osztály 5–6 éves gyermekek számára. Benne fiúk és lányok együtt.

Polgáriskola

Hat osztállyal. Éspedig:

a) Középiskolának neveztetik az első

Három osztály (VI. V. IV.). 8-9 évesek számára. Itt már fiúk és lányok külön.

Eddig minden gyermek futhatott egy pályát, még ide a társasági különbség be nem nyúlik; itt, a középiskola végével, kezdődik az életokozta első szükséges megszakadás. (...)

Három osztály (III. II. I.) 11–14 évesek számára. Fiúk s lányok külön.

Elemiskola

Ide tartoznak a gyermekek 6-8 év közt, s fiúk és lányok egy teremben vannak, de külön oldalon ülnek. A lecketerv igen egyszerű, a tanmód túlnyomóan nevelő. Tanított tárgyak:

a) Beszéd s olvasási gyakorlatok, a beszélő orgánus kiképzésére - amelyek egyszerre emlékeztetők is, és ezekbe szöve a vallás első elemei.

b) Kezdő alapjai az írásnak; a kimondott hang vagy olvasott szó írás általi előadása az olvasással együtt tanítatik.

c) Számolás, kivált fejszámolás.

d) Ének, kiképzésére a hangnak s a hallási érzéknek, amely egyúttal jeles szer fölfrissíteni a könnyen lankadó gyermeki elmét.

e) Alapvonalai a rajznak, de csak palakőre.

Az iskola két osztályból áll, s elérendő cél: készség beszédben, olvasásban s írásban, s ügyesség a számolás négy első nemében. Fenyíték a gyöngéd szeretet, amely a gyermeket ezen korban egyedül képes vezetni.

Polgáriskola

Itt fiúk és lányok külön termekben vannak, azok is hat, ezek is hat osztályban. A polgáriskola oszlik két fokra.

a) A középiskola az első fok (a három alosztállyal), mely folytatása s bővebb kifejtése az elemiskolában nyert tanításnak, s hova a 9-12 év közti gyermekek vétetnek föl, jövőre hivatásukra minden tekintet nélkül, mert innen kimehetnek a gimnáziumba, vagy a mesterségi iskolába, vagy átléphetnek a polgáriskola második fokát tevő úgynevezett

b) Tulajdonképpen polgáriskolába (a három felosztállyal), mi olyan tanítványokra van szerkesztve, kik iskolapályájukat ez intézetben akarják s fogják bevégezni, s belőle 14 éves korukban kilépnek. Mint önálló egésznek célja mindazon tanítást adni, mire a közép polgárrendnek, a kézműves nagy tömegnek szüksége van. A lecketervet táblázat mutatja.

Az elemiskolákban tanultaknak újra tanultatása után, a IV. vagy legalsó osztályban elérendő cél: 1. megismerkedés a lutheri katekizmus három első fejezetével s a szentírási történet legfontosabb szakaszaival. 2. Készség az olvasásban, figyelve a logikai megszakításokra és pontozásokra s menten a tartományi hibás kiejtéséktől. 3. Ügyesség a számvetés első négy nemében, tört és egész számokkal kivált a fejszámolásban. 4. Elemei a földleírásnak, különös tekintettel a hazára; ismerete az európai országok és fővárosok neveinek. A történetből, a szentírási történet mellett, a nagy férfiak s asszonyok életrajzai kiemelve. 5. Megismerkedés a dolgok, kivált a természeti testek tulajdonságaival. Ismerete a szépírás és rajzolás alapjainak, az utóbbival összekötve a formátan; és ismerete a kottának s könnyű hanglejtéseknek. A lányokra nézve ezekhez járul az asszonyi munka.

Az első vagy legfelső osztály: 1. A vallásban és szentírásban oda emeli tanítványait, hogy hitük önmeggyőződéseikben gyökerezhet. Az anyanyelvben annyira segíti, hogy a) logikailag jól s esztétikailag szépen olvashatják mind a folyó beszédet, mind a verset; b) hogy gondolataikat szintaktikai s helyesírási tekintetben hibátlan nyelven írásba foglalhatják, miként az egy középosztályi polgártól megkívánható; c) hogy képesek érzelmüket s gondolataikat folyamatosan s tiszta nyelven kifejezni. 2. Számvetésben a lehető ügyességre vezetnek, mind fejben, mind táblán megfejteti a nehezebb föladatokat is, menve az algebra határáig, és egyszerre megtanítanak az életben szükséges minden számvetési nemekre, milyenek a lán, kamat, váltó, bér, pénzbecsfolyam stb. számolás. A geometriából csak az élethez szükséges rész és ezt is csak a fiú gyermekeknek tanítva. 3. A matematikai és

A tanulmányok elosztása, osztályok s heti órák szerint

Tanulmányok	Nem	Osztály						Összesen
		I	II	III	IV	V	VI	
Vallás és Szentírás	Fiú	3	3	3	4	4	4	21
	Lány	4	4	4	4	4	4	24
Anyanyelv	Fiú	6	6	6	8	8	8	42
	Lány	5	5	5	8	8	8	39
Matézés	Fiú	7	7	7	6	6	6	39
	Lány	4	4	4	6	6	6	30
Történet és Földleírás	Fiú	4	4	4	2	2	2	18
	Lány	2	2	2	2	2	2	12
Természettudomány	Fiú	3	3	3	1	1	1	12
	Lány	2	2	2	1	1	1	9
Szépiprás	Fiú	2	2	2	3	4	4	17
	Lány	2	2	2	3	4	4	17
Rajz	Fiú	4	4	3	2	1	1	15
	Lány	3	3	3	2	1	1	13
Ének	Fiú	2	2	2	2	2	2	12
	Lány	2	2	2	2	2	2	12
Francia nyelv	Fiú	3	3	3	-	-	-	9
	Lány	3	3	3	-	-	-	-
Nőmunka	Fiú	-	-	-	-	-	-	-
	Lány	6	6	6	4	4	4	30
Összesen	Fiú	34	34	32	28	28	28	380
	Lány	33	33	32	32	32	32	

fizikai földleírásból előadásra kerülnek a legfontosabbak. A világtörténet rövid rajzához járul a német és szász történet bővebb előadása, mit befejez a hazai alkotmány megismerése -, és itt jön érintésbe az iskola az étellel. 4. Az alsóbb osztályok a természettörténettel, kivált mennyiben a technológiára szükséges, megismerkedve, itt a fizika legfontosabb tételeiből kerül előadásra az, ami matézés nélkül megérthető s a polgáreletre szükséges. 5. Végül jön a francia nyelvet olvasni, érteni s beszélni.

A tanmód gyakorlati, kérdegetve odábbvezető s a lelket cselekvőleg foglalkoztató, szóval az, minek célja erkölcsi-jó és szellemileg erős és világosodott ifjakat s leányokat az életbe szállítani, tanítva mindazon ismeretekre, mik egy becsületes mesterembert s polgári háziasszonyt megilletnek, következőleg mi állapotukkal elégedetlenséget nem szül. A fenyíték komoly tanácsoló, durva parancs kerülve.

A gyermekek vígak, de zabolázhatók, bizalom a tanítóhoz, de nem komáskodás, tiszták, elevenek, becsület és ülésben s állásban illedelemtudók oly mértékben, miképp ezt más iskolákban föl nem találtam. Fejzsámvetésben 9-11 éves gyermekek s nem egy-két válaszolt, ilyen kérdések: »1/9 mázsa 80 tallér, hány tallér 1/59 mázsa?«; »2/3 mi arányban van 8/9-hez?«; »40×6, 27×5, 55×7, adj 1000-et hozzá, ezen felül az egész összeg felét, meg 50-et, vedd el az egész összeg felét, ebből vonj ki 35-öt, mi marad, s ha ezüst garasok, hány tallért tesznek?« – rögtön megfeleltek.

A polgáriskola mellett van egy mesterségi (reál), vagy úgy nevezett magasabb polgáriskola, mibe a gyermekek a középiskolai IV. osztályból jönnek át, s honnét vagy

ágiskolákba vagy műegyetembe lépnek ki. Van pedig állítva azon ifjak számára, kiknek hivatásuk kézügyességnél s mechanikai készségnél többet kíván, tudniillik kikből gyárosok, kereskedők, művészek, gazda-, bánya-, erdő-, posta- és számvevőtisztok válnak. Négy osztályból áll, s ide tartoznak a 12-16 évű gyermekek.

Tanítatik pedig, a) anyagi tekintetben: matézis, természettörténet, fizika, kémia, mint vivői az iparéletnek; b) szellemi tekintetben: vallás, földleírás, történet, anya-, francia és angol nyelv; c) ügyességi ágakul: szépírás, rajz, ének. De a tanmód itt már tudományosabb, mint az előbbi iskolákban, és a tanítványok oly teljesen s alaposan kiképeztetnek, hogy főntebb említett hivatásukra egészen alkalmasok, hozzá járulva azon különös ismeret, mit a választandó pályán különösen bírni kell. Főszabály, az intézetben csak azt tanítani, mi be is végezethetik, nem mi csonkán marad, s eszerint elvesz. Szándékoznak ily magasabb polgáriskolát állítani leányok számára is.

A tanítókra nézve a következőket jegyezhetjük meg:

1. Az elemiskola osztályaiban egy-egy tanító van, mert a gyenge gyermekekre nézve nem jó több tanító; így mintha csak a szülei házban volnának.

2. A polgáriskolákéban szinte egy – kivéve, hogy rajz- s énekmester van.

3. A magasabb polgáriskolában nem osztályok, e tudomány nem szerint vannak a tanítók, például a matézistanító az mind a négy osztályban, s ennek főhaszna, hogy kevesebb tanító kell, és hogy a tanító lelke megmentetik azon unatkozástól, mint a mindig ugyanazon kis körben forgás szülni szokott.

Az iskolarendre nézve figyelmet érdemel, hogy leckezés előtt a három folyosón három tanító jelen meg az érkező gyermekeket rendbe tartani; hogy az elemiskolában, az óra kezdetén, a gyermekek együtt énekelnek s imádkoznak, a felsőbb iskolákban a tanító maga röviden fohászkodik; hogy a köszönés kézfogásban áll, s gyönyörű látvány, az eleven kis teremtek mint fogdosnak kezét barátkozó tanítóikkal; hogy testi büntetések csaknem teljesen eltiltják; hogy évenként egy nyilvános és négy magányos vizsgálatok tartatnak; hogy a tanítóul minden félév végén minden tanítvány bizonyítványt kap magaviseletéről; hogy a gyermek iskolából elvételt az igazgatónak legalább négy héttel előbb az okokkal együtt be kell jelenteni.

A tanítók száma 31, hivatalidő szerint szaporodó fizetéssel; most az elemiskolai 200, a polgáriskolai 500-860, az igazgató 1500 tallért húz. Jövedelem jön a hagyománypénzek kamataiból és az iskolabérből, ez évben az 1050 tanuló fizetve 12.000 tallért ily szabály szerint: elemiskolabeli 6, VI. osztálybeli 8, V. oszt. 10, IV. oszt. 12, III. oszt. 14, II. 15, I. oszt. 16 tallért fizet. Ha a jövedelem nem elég, segítséget a várostanács határoz, mely javíttatja az épületeket is. –

Előre bocsátva, hogy Szászországban fogságbüntetés terhe alatt törvénnyel köteleztetnek a szülők 5-14 éves gyermekeiket iskolába járatni, a helybeli pap évnegyedenként összeszámolva az iskolaköteles és iskolajáró gyermekeket; hogy falukon az iskolabér hetenként csak két garast tesz s a szegényekért ez is a szegénytárból fizettetik, mely a többek közt, a menyegzőben, hol tudniillik sült is adatik föl, az iskolamester által megindított sótele tányérba vetett pénzből gyűl össze; előre bocsátva továbbá, hogy Drezdában, Freibergben és Bautzenben régóta virágzó tanítóképző intézetek léteznek: teljes hitelt adhatunk a Drezdában 1835-ben megjelent hivatalos iratnak, mi szerint 1832-ben ekként állt a népnevelés:

Városi iskola = 274.	Falusi iskola = 1765	
városban = 687		
Főtanítók	faluban = 1849	városban = 159
Segédtanítók	faluban = 0	városban = 41 000
Iskolaköteles gyermek volt,	fiú faluban = 95 207	
	lány városban = 41 028	
	faluban = 96 300	
Iskolajáró gyermek volt,	fiú városban = 37 352	
	faluban = 98 494	
	lány városban = 37 144	
	faluban = 100 315	

Tehát egy tanítóra esik 102, egy iskolára 134. És így 274 305 gyermek jár iskolába, holott iskolaköteles, azaz 6-14 év közti, csak 273 535 van, s az innét fölülálló 770-hez adva a drezdai s lipcsei magános intézetekbe járó 4397; kiviláglik, hogy összesen 5167 gyermekkel több jár iskolába, mint járni köteles. [...]

[A gondolatmenet helyes, de az összeadások hibásak. 373 305 gyerek jár iskolába, s így a magán intézeteket látogatókkal együtt 4167 gyermekkel több jár iskolába, mint amennyi járni köteles.]

Népnevelési törvények

Szász-weimári törvények néhány fontosabb rendeletei

1. Minden tanképes (schulfähig, 7-14 év közti) gyermekek iskolába rendszeren járni köteleztetnek. E kötelezettségtől szegény szülék gyermekei s a pásztorgyermekek sem mentek.

2. Leckét büntetlenül elmulasztani csak akkor szabad, midőn arra a tanító helyes okból engedelmet adott, vagy midőn a szülők megálló okok előadásával a gyermeket kimentették. De ez utóbbi esetben a szülék felelősek és számadásra vonathatnak.

3. A rendszer iskolajárásra figyelmeztetés és az oktalan elmulasztások meggátlása a helységnek magának legközelebbi kötelessége. Miután ez, ha az iskolabér nem elég, a költséget pótolni tartozik, ez eggyel is több oka van arról gondoskodni, hogy a tanítás kellőleg használtassék. Mely gyermekek az iskolaév folytában vagy egy órát sem, vagy legkevesebbet mulasztottak el, a körülállások szerint dicséret vagy jutalom által szorgalmuk folytatására ösztönöztessenek.

4. A helyes részvétének, mi nélkül a felsőség minden hatalma sikertelen, erősebb fölülésztésére, minden iskolához különös helységi tanács állíttatik. Neve iskolatanács, tagjai a pap, tanító, bíró s még egy helybeli előkelő lakos, ki szavazat után választassék s iskolaugyelőnek nevezve. Ily iskolatanács a városokban is alkotható.

5. Évnegyedenként a mulasztásokat a tanító az iskolatanácsnak benyújtja, mely a szükség szerint akármikor, de évnegyedenként rendszeren összegyűl. A röstelkedő szülők ide hívatnak, megfedtetnek, s gyermekeik rendszer iskoláztatására utasíttatnak. Ha az intés nem használt, a tanító által beadandó eset-leírás az iskolatanácstól aláíratik, s a szuperintendensnek elküldetik, ki a szülőket az egyházkerületi gyűlésbe idézi, mi ha szinte foganatlan, a világi hatóság hívatik segédül.

6. Ügyltessék arra, hogy a mulasztásoknak mindjárt kezdetben eleje vétessék. A tanítónak

s papnak baráti s komoly és idején használt és szükség esetén ismételt javaslatától sokat remélni. A tanítók pedig igyekezzenek úgy bánni a gyermekekkel, hogy azok az iskolába kíváncsozzanak.

7. Az aratási szünnapok falukon hat hétig tartanak, de a tanítás csak négy hétig szakad meg teljesen; mert a két hétben naponként iskola lesz reggel 6-9-ig, miután a gyermekek nyári munkában fáradozó szüleiknek segédül haza mehetnek.

8. E szünnapok kezdődnek az aratás kezdetével, s végződnek végével, s mind kezdete, mind vége a papszékből hirdettetik ki, mielőtt el nem kezdődhetnek s miután tovább nem folytathatnak. A városokban e szünnapok legfőljebb négy hétig tarthatnak.

9. Ünnepek, vásárok s egyéb ünnepek alkalmával mi szünnapok tarthatók, szorosan meg van határozva.

10. A tanító, önhatalmából, az iskolát bármi körülállásokban sem függesztheti föl; a helybeli pap adhat két napi engedelmet, hosszabb időt föl kell jelentenie, nyolc napon túl pedig tanító vagy helynök nélkül az iskola nem lehet.

Ezekén kívül utasítást dolgoztak ki, mi a pap s tanító közti viszonyt, a tanító körét s kötelességeit, az iskolarendet szorosan körülírja.

A porosz törvények s rendeletek az elemiskolákra nézve még határozottabbak.

1. Szülők vagy gyámok kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat köziskolákba küldeni vagy kellő neveltetésükről másképp gondoskodni. A szülők, vagy azok, kiktől a gyermekek függenek (tudniillik a tanképes gyermeket inasul vagy mesterség-tanulás végett tartók), azokat 7 éves koruktól 14 éves korukig neveltetni tartoznak. Megítéli a tanító, vajon a gyermek e kor előtt képes-e taníttatni s hatalmat reá az iskolatanács ad. Mely gyermek 14. éve előtt az elemi tanulmányokat sajátjává tette, csak az iskolatanács engedelmével és csak az iskolaügyelő előtt tartott s erkölcsi és tanulmányi tekintetben egyenlőn jól sikerült vizsgálat után vétethetik ki. Sőt a kikerültek is még egy évig a vasárnapi katekizmus-tanításokon megjelenni köteleztetnek. Kik gyermekeiket vagy gyámoltjaikat köziskolákba nem küldik, miként neveltetésükről, ha kíváncsítik, az előjáróknak vagy az iskolatanácsnak számot adni tartoznak. A tanítók 14 naponként a mulasztók nevét az iskolatanácsnak beadni kötelesek.

2. A helységelőjáróknál s iskolatanácsnál van a tanképes gyermekek lajstroma, mi szerint évenként vizsgálat történik. Remélhető, hogy a papság s előjárók befolyása a tanácsai folytában az elemi oktatás jótékonyágát a nép becsülni megtanulja. Azonban ha a szülők gyermekeik iskoláztatását mindemellett is elmulasztják, a papok rakják eléjük azon felelősséget, mit lelkükre kötnek; azután idéztessenek az iskolatanács elébe s itt feddessenek meg. Megálló mentségek: orvosi bizonyítvány, szülők távolléte, mi a gyermekét is maga után vonta, és ruhahiány. Ha a megfeddés sikertelen volt, komolyabb szabályokhoz kell nyúlni. A gyermeket a rendőr iskolába vezetheti, a szülők pénz s egyéb büntetésre ítéltethetnek, vagy ha birtoktalanok, fogházba tétethetők, vagy lehet őket a helység javául szolgáló munkára kényszeríteni. Apródonként keményedhetik a büntetés, de a rendőri javító büntetés legkeményebbét nem haladhatja meg. Ha a szülők a helységtárból segítséget húztak, azt az iskolatanács javaslatára tőlük megtagadni, s míg rossz családtyák maradnak, semmiféle segélyre számot ne tartsanak. Sőt minden helységi, eklezsiai és iskolai hivatalból kirekesztetnek, és végre, ki nevelésükre ügyeljen, gyermekeiknek gyám rendeltetik. Mely gyermek iskolaéveit be nem végzi, úrvacsorához nem bocsáttatik.

3. Hogy e törvénynek engedelmeskedni annál könnyebb legyen, az elemiskolai órák olyan elosztása rendeltetik, hogy a házkörűli dolgokra a gyermekeknek néhány szabad órájuk maradjon stb.

A nagy hírű hálai Francke-intézetben elem- s polgáriskola

Német-földön a mechanizmus helyébe lép az organizmus, az általadást fölébresztés, fölrázás, az átvételt öngondolkodás, a szóleckét önerővel elbeszélés váltja föl. A német-iskolákban előbb az értelemmel fogatják meg a dolgot, mert csak az értett ragad meg. A gyermekszellem a középpont, mit, körülte a tanító mint mester a tudománnyal, mint eszközzel forogva, ki kell képezni. A tanítás célja az emlékezetnek ismeretekkel megtöltése, s jóságának mértéke a mennyiség. Volt eddig a német iskolákban is, és némelyikben így van most is, de a nagy többség már nem a megtanult s eltanult tömege után ítéli meg a nevelés becsét, hanem a fölrázott öncselekvés ereje szerint. Mert értelmi tekintetben ettől függ, mi helyet foglal el a polgári életben, korántsem a tudománytól.

Áll pedig e nagy terjedelmű intézet öt különálló iskolából. 1. A szabadiskola, fiúk s lányok számára, 10 osztállyal; itt a szegények gyermekeit tanítják ingyen. 2. A közép polgáriskola, szintén fiúk s lányok számára, 16 osztállyal. 3. A mesterségiskola fiúgyermeknek, 4 osztállyal. 4. A latiniskola, 12 osztállyal. 5. a pedagógia, mely hasonló az előbbihez, csak hogy itt több a bér. Az igazgató teljes hatalmú az intézetben, ő rendel az öt iskola fölébe öt felügyelőt, kik azokban a tanítást vezetik. A tanítók száma 80-on fölül van s a rendesek évenkénti fizetése legalább 150 tallér és szállás, a segédek pedig, kik az itteni egyetemen tanuló ifjak közül választatnak, egy-egy óráért öt váltó garassal fizettetnek.

Tanítvány mintegy 200 van, e közt 120 árva fiú, 70 árva lány, kik ruháztatnak, ételt, szállást, tanítást ingyen kapnak és ezek közé nemcsak poroszországi, de Németföldön született minden árvát fölvesznek. És még százak bírnak vagy szabad szállással, vagy szabad étellel. A szabadiskolában 50 hálai szegény gyermek kap tanítást ingyen. Van az intézetnek 26–30 000 kötetnyi könyvtára, könyvkereskedése, nyomdája, gyógyszerháza s földbirtoka; évenkénti kiadása tesz 42 000 tallért (63 000 pengőforint) s ebből a buzgó kormány 18 000 tallérig viseli a terhet.

Lélekmegkapó látvány a nagyszerű intézet udvarára lépni. Hosszú, mint egy utca, melyen párhuzamosan nyúlik el három-négy emeletes épületsor, mit hátul a pedagógia, elől a múzeum rekeszt be. Benne helyet talál 20-30 tanító családotul, 800-1000 tanuló, 49-50 iskolaterem, egyház, múzeum, könyvsajtó, könyv s gyógytár, éttermek, kórház stb; mellette kert, majorság s gazdasági épületek. Az étteremben, mely zöld lombokkal s virágkoszorúkkal van ékesítve, s a tiszta cinkanalak, tányérok hosszú asztalokon csínnal elrakják, naponként több százan esznek. Evés alatt egy tanuló a szószéken fenn szóval olvas; adott jelre az evéstől mindennek meg kell szünni.

Francke 1663-ban született, meghalt 1727-ben. Hálai papnak 1692-ben hívatott, hol akkor ínség uralkodott, koldusok csoportoztak a tehetősök házai körül, kik végre, hogy a naponkénti megszállástól mentek legyenek, alamizsnaosztásul napokat jelöltek ki. Francke egy ideig kenyeret osztogatott, míg 1694-ben ezt jó alkalomnak látta némi oktatást adni a szegényeknek, miért is egy napon házába mind behívta, állítva a véneket egy, az ifjakat más oldalra, és ezeknek a katekizmusból kérdéseket tett fel, s a véneket hallgatásra intette, mit egy negyedóra után imádsággal befejezve, az alamizsnát kiosztotta és mondta, hogy minden csüörtökön így lesz. A tudatlanságon, minek így ismeretére jutott, lelke mélyén

elszomorodott, s hogy legalább a gyermekeket, a jövődő ez ártatlan csírait megmentse, nekik iskolapénzt adogatott. De ennek sem volt sikere, mert a pénzt elvették ugyan, de iskolába nem jártak, s azon perselybe is, mit a házi szegények számára tehetős tanulóknál s lakosoknál körülhordoztatott, igen kevés gyűlt.

1695-ben szobájában egy perselyt szőgezett föl s alá ezt írta rá: „Ki világi jókkal bír s felebarátját ínségben látja és szívét bezárja előtte, miként lehet azzal Istennek szerelme?” S ez alá ismét: „Tetszése szerint mindenki, harag vagy erőltetés nélkül. Mert Isten előtt a vidám adó kedves.” Időnként vetegettek bele, de csekélységet, midőn egy évnegyed után egy Knorrin nevű asszony hét forintot tett bele, mit Francke kivéve fölkiáltott: „ez egy tisztességes tőke, ezzel valami jót alapíthatni. En egy szegényiskolát kezdek vele.” Két talléron azonnal könyveket vett, s naponkénti két óra leckéért egy szegény tanulónak hetenként 15 váltógarast ígért; – „ha ez elfogy, mondta, Isten ismét ad.” A koldusgyermekek örömmel kapták a könyveket, de egy része eladta, más része nem jött többé vissza. Francke nem esett kétségbe, hanem vigyázóbb lett s a megmaradt két forinton új könyveket vett, miket a gyermekek iskola végével el nem vihettek. Hogy pedig annál nagyobb kedvvel jöjjenek hozzá, mert szobája volt az iskola, hetenként háromszor alamizsnát adott s az ajándék vászonból ingeket varratott. Még e nyáron sok polgár is hozzá küldte gyermekét, hetenként 21/2 garast fizetve, s tanítványai annyira megszapordtak, hogy házat kellett bérelnie s két osztályt állítania. Ezután árvákat keresett, kiket felfogadott, nevelt, táplált; majd úri gyermekeket küldtek iskolájába: később nála az egyetemi szegény tanulók számára szabad asztal alapított, és ily kis pontokon kezdődtek a most létező öt iskolák. Ismét más házat kellett fogadnia; csakhamar telkeket vett, építeni kezdett, lassan de töredelmesen és szorgalommal. És honnan a pénz? 1695-ben 500, ismét 100, ismét 500 tallért kapott. Hitén kívül nem volt más kútfeje, és munkálkodott és várt. Gyakran eljött a szükség, de magával hozta a jótéteményt is, és megtörtént, például 1708-ban, hogy midőn a másnapi költségről aggódott, ismeretlen kéztől 500 tallért kapott, 1711-ben 4000, később 8000-rel megajándékozták. E csodaképpen gyarapodó intézet híre elhatott külföldekre is; az angolországi papok egyházi beszédekben hirdetgették s a felbuzdított nép segedelmet küldött, maga Anna királyné is. Már 1705-ben, s így csak 10 év múlva, 850 tanuló s 70 tanító, könyvkereskedés, sajtó és gyógytár; 1727-ben az igen nagy intézet úgy föl volt építve, mint az most áll, száz meg száz szobákkal s bírva jószágokat, tőpénzt, 18000 kötetnyi könyvtárt. Európában ennél nincs méltóságosabb emléke annak: mit tehet hit Istenben, bizalom az emberekben. S ezen említett évben, nagy munkáját teljesen bevégezve, Francke is meghalt, s mondhatni, egy tartomány népe s egész Németföld bánata kísérté sírjába. Nemes jellemű ércszobra az udvaron áll; arcának szelíd ihletű vonásaiban a körülötte, most hideg szobor körül százanként hemzsező gyermekek atyjára ismerünk...

Egy titkos gyógyszer, minek leírását Francke egy haldoklótól kapott, az intézetnek tetemes jövedelmeket hozott, kivált 1739 után, egy Dr. Madai ügyessége által.

Hálában figyelmet érdemel az egyetem új épülete, minek belcsarnoka gyönyörű, melyet inkább színházban keresne a szem, de örömmel látja mindenhol. Az úgynevezett magyar könyvtárban, mely a reformáció óta áll s a magyar akadémikusok tulajdona, sok kéziratok, emlékkönyvek, levelek vannak.

Iskolamesterképző intézetek

A) Miképpen képezik az iskolamestereket?

1. Tanítványul a 16-18 év közti ifjak vétetnek föl és szükség, hogy elemi oktatást nyertek legyenek.

2. A pálya három évig tart, s tanulható a) vallás, bibliatörténet, bibliatan; b) német nyelv, etimológiai, grammatikai elvek szerint, visz a tisztán előadásig beszédben s írásban; c) matézis, fej s írásbeli számvetés, kevés geometria; d) a legfontosabb a történet, földleírás és természettörténetből; e) zene, ének, a zene teóriája, sípzigora vagy hegedű; f) rajz, szépírás; g) pedagógia és didaktika; h) néhol kertészség, és gimnasztika mindenütt.

3. Minden oktatás az elemeken kezdődik, részint mivel a fölvettek közt gyöngék is vannak.

4. Inkább oda igyekeznek, hogy alapos, semhogy terjedt ismeretet szerezzen a tanítvány, mert tanításra csak alapos ismeret teszi képessé a tanítót, s tökéletesedésre alkalmassá. Szóval: másképpen kell tanulni, ha azt tanítani, és másképpen ha azt csak tudni akarjuk.

5. Az intézetek főszempontja testileg ép, szellemileg erőteljes embereket nevelni, a gondolkodást és a lélek cselekvőségét fölgerjeszteni és a vallásos érzést és nevelés kedvét kifejezni, mert a tanító legnagyobb ereje abban áll: szeretettel viseltetni az ifjúság s nevelésügy iránt; és csak így cselekedhetnek az iskolatanítók azon 1819-i bölcs törvény szelleme szerint is, mi kötelességükbe teszi a polgároknak, a népben az iskolaügy iránt érdeket s hajlandóságot gerjeszteni.

6. Ezt nevezik formai képzésnek s az első évben ez uralkodó; a másodikban az ismeretadó; a harmadikban a gyakorló képzés uralkodik. Mert az iskolamesterek kétféleképp képeztetnek, teóriailag és praktikailag, azaz oktatást nyernek s oktatást adnak.

7. Ezért, az iskolamesterképző-intézetekhez gyakorlatul szolgáló elemi- és polgáriskolákat csatoltak, mert itt minden tudomány fogatlan marad, ha a tanítvány jó vezetés alatt azzal praktikailag bántani meg nem tanult, mire nem elég gyakorlott tanítók oktatásain néha-néha jelen lenni, vagy azt olykor átvenni: hanem az iskolában s gyermekek közt hosszabb tartózkodás, szemlélet s valamennyi tanulmányokban egyenként nyert teljes gyakorlat szükséges. Az iskolamester hivatása praktikai; mint a művész csak a műhelyben úgy ez csak iskolában gyakorlás által képezheti ki magát.

8. A harmadik év végével a tanítvány vizsgázik, s alkalmasnak találva bizonyítványa akármelyik iskolamesteri hivatal elfogadására jogot ad. De három év múlva még egyszer vizsgázik, hogy a tanulást megtartotta-e, s alkalmazni érti-e, s különösen, hogy praktikai ügyességet szerzett-e magának.

9. A jelesebb iskolamestereket a kormány útiköltséggel segített azon utazásaikban, melyeknek célja az elemi s polgáriskolák ismertetése s javítása.

10. Az ugyanazon kerületek tanítói közt iskolaegyesületek keletkezése minden módon eszközöltek, miknek célja: a hivatásuk iránti buzgalmat életben tartani s rendes összejövetelek, javaslatok, értekezések, praktikai próbák s dolgozatok és a tanulmányok egyes ágainak kiművelése által a nevelés ügyét előmozdítani.

11. Az egyben s másban gyöngének talált iskolamestereket rövidebb vagy hosszabb időre valamelyik intézetbe újra beküldik.

12. A szünnapok olyan elosztását rendelik el, hogy azok a közelebbi helyeken más-más időpontban, a tanítók a szomszéd iskolákat meglátogathassák, s így eszmecserére legyen alkalmuk.

Poroszországban, akit vizsgája szerint mind erkölcsére, mind képzettségére nézve alkalmasnak találtak, lehet iskolamester, sőt lehet a külföldi is, s mi több, jeles külföldi nevelőket az országba még most is meghívnak.

B) Milyen állapot vár rájuk?

1. A törvény így szól; a mi szilárd akaratunk s hitünk, hogy az iskolák dolgában a tanítóbér a legfontosabb pont, mi tehát mindent megelőzzön. - Ezért a tartomány-konzisztóriumok a legkevesebbet meghatározzák, mi alatt a tanító díja nem állhat.

2. A jeles és hű tanítókat jövedelmesebb helyre, felsőbb hivatalra áttétellel és sokféleképpen jutalmazhatják meg.

3. Az aggtottak és hivatalban megbetegedett nyugpénzt húznak, s árváikra, az iskolai alapítványok kiosztásában nagy tekintettel vannak.

4. Választatnak a király, vagy az előjárók, vagy a nép, vagy az alapítók által, de csak ítélettel tétethetnek ki és le. Az iskolamesterképző-intézetek tanítványai mások fölött elsőséggel bírnak.

5. Katonáskodás alól nemcsak az iskolamesterek, de még az intézeti tanítványok is felmentik, és az öt évi szolgálat helyett csak négy heti fegyvergyakorlásra köteleztetnek.

C) Az iskolamesterképző intézetek

Ezek kétfélék, segédintézetek, melyek többnyire magános vállalatok s melyekben az egy évig tartó tanítással, hova bajos lenne kapni, a legszegényebb helységeknek neveltetnek iskolamesterek; továbbá fők s ezek mind közintézetek is, melyekben a tanítók elemi s polgárisiskolák számára egyaránt kiképeztetnek.

Megyék szerint vannak ezek fölállítva oly közép nagyságú városokban, melyek csábító alkalmakkal az ifjakat nem rohanva meg, gyakorlatul többféle iskolákkal bírnak. Az iskolapálya rendszerint három év; a tanítványok, kiknek száma 60-100-at nem múlhat felül, az intézetben laknak s nagyobb része vagy egész vagy fél szabad helyet kap, de szobáért s tanításért senki sem, hanem csak az ételért fizet. De épp ez okból miután kikerülnek három évig az illető megyétől kimutatott helyet elfogadni kötelesek, ellenkező esetben azok, kik egészen saját költségeiken tanultak, a három évi tanításért 60 tallért, azok pedig kik jótéteményt is kaptak, azt is meg kell téríteniük. Az intézetben első az igazgató, ki tanító egyszersmind, s ki mellett 3-10, rendszerint bennlakó tanítók munkálkodnak de nem kolostori rideg élet ez, sőt azon baráti viszony, mibe kivált a jelesebb tanítványokkal a tanítók lépnek, lelkes ifjaknak drága élv, s egyszersmind nemes ösztön minden jóra és szépre. Vannak minden intézetben báltermek s nappali szobák s ezekben hegedűk, zongorák, továbbá könyvtárak s természetgyűjtemények.

A törvény a helységeket iskolák építésére, s fenntartására kötelezi, a status pedig magára vállalja a tanítók képzését s képzőintézetek fölállítását, és e szerint a helységi iskolákra a status kevés segítséget ad, mint viszont a képzőintézeteket a helységek csekélységgel segítik. Ily közintézet, a megyék szerint elosztva, 33-35 van, melyből 15, 1816-tól. Jövedelme a tanítványoktól s hozzá csatolt iskolákból nem sok, mint mutatja az 1831-i költségjegyzék, midőn a 110.553 tallérból 88.328 tallért a státuszár adott. Évenként mintegy 800 iskolamester kerül ki; az országban körülbelül 22.000 iskolamesteri hivatal van. Ha vesszük, hogy ebből évenként 700 ürül meg, a képzett 700 ifjú azt rögtön elfoglalhatja s a 100-nak is mindig jut hely, részint magános házaknál, részint segédhivatalokban, némelyek pedig más pályára térnek el.

A népnevelés állapota

A porosz kormány behívogatja a híres idegen nevelőket, a belföldieket tapasztalás végett utaztatja, az iskolamesterek közt eszmecserélő s fejlesztő egyesületeket keletkeztet, a tanmódok tökéletesítőit megjutalmazza, oktatási folyóiratok s iskolakönyvek sűrűn jelennek meg, és e nagy törekvés annyi előzmény után, s ily magas állásponton!!

A szülők kötelessége gyermekeiket iskolába járatni; a községek kötelessége iskolákat építeni, fenntartani s tanítókat fizetni; a status kötelessége iskolamestereket képezni s hivatalnokok által a népnevelést vezérelni.

A népnevelés a népnek mintegy kilencmillió, a kormánynak hatszázezer váltó forintjába kerül évenként.

Az ország népessége tett 12 257 725, melyben 7-14 év közti gyermek van 1 746 524; tehát 82 246 gyermek nem járt iskolába. De ha megfontoljuk, hogy hány neveltetik háznál s magános intézetekben, hány lépett már át a gimnáziumokba, kik e számításba nem jöttek be; hinnünk kell, hogy iskolátlan gyermek már akkor alig volt található néhány száz, most pedig tíz esztendei nagy áldozatú s példátlan buzgalmú törekvés után, egy tanképes gyermek sincs, ki iskolába nem járna.

E szerint van már Európában egy nagy ország, mely szerencsésen megfejtí a társaság legnagyobb föladatát: nincs gyermek Poroszországban, mely iskolai oktatásban ne részesülne. Nemzet magához méltóbb dicsőséget még ennél nem vívott. Ám legyen Franciaország a szabadság földje, Olaszország a művészetek hona, Anglia az emberész s hatalom diadaljának csodás helye; mindezek, mint másodrendű csillagok fölébe a nevelés tekintetében napként emelkedik Borussia képe, dicsőségének lángtengere e három aláírt szóból sugározva ki: „a népnevelés hazája”.

Jótevény intézmények

Poroszország terjedelmére sem éppen nagy, termékenységet tekintve sem igen gazdag, s Európa első hatalmai közt csak úgy tarthatja meg helyét, ha a közértelmességre, ipari s műveltségi jelességre, mi gazdaságának is kútfeje, törekedik és támaszkodik. S valóban, Poroszország polgári szerkezetében sok bölcs kombinációkra találsz, s a kormány éles ésszel meg tudja választani az elvet, amelyen nyugszik, nem sérti azonban a nép erkölcsi s értelmi súlyát, a társas műveltséget s a szorgalom s ipar fejlesztését neveli s előmozdítja. Így készült a páratlan iskolarendszer.

Másik irány, mit a szemlélődő könnyen észrevehet, a népé. A nép a jótevény s nevelő intézetek fölállítására bőkezűen adakozik. Ilyen az alapító báró Kottwicz igazgatása alatti szegény-munkáltató intézet, melynek célja: a betegség vagy más baleset által ínségre jutott családoknak ingyen adni lakást, levest, gyermekeiknek oktatást, s a szülőknek munkát szerezni. A felüdült családok kiköltöznek, s helyükbe újak jönnek. 1806-ban a francia háború sok családot koldusbotra szorított, melyek éhező sárga s meztelen gyermekeiket a hídra rakták ki. – Kottwicz a francia kormányzóhoz ment, s kérdezte, vajon nem akar-e ez iszonyú nyomorúságon segíteni? Igen szívesen, felelte, csak adjon javaslatot. Így támadt e jótevény s nagy hatású intézet.

A sok között különösen figyelemre méltó volt az „erkölcsileg elfajult gyermekek nevelésére” 1825-ben fölállított intézet, melynek célja: a 6-16 év közti azon gyermekeket, melyek bírói vagy rendőri hatóság által kimondott büntetésre ítéltettek, vagy melyek

elfajulásának oka egyéb, mint merő gondatlanság, – táplálás, rendes foglalkoztatás, oktatás, példa és fegy által becsületes emberekké átképezni; sőt legújabban, a fenyítő ügyben elítélt ifjak is, hogy a fegyházakban a megrögzött gonoszok által örökre el nem rontassanak, az illető miniszter engedelmével e magános intézetbe átvitetnek. Az itt elfogadott, gyermekekre nézve minden szülői gond az intézetre teljesen átmegy, melyben naponként négy órát tanulással, hat órát kézmunkával töltenek el, mert minden házkörüli dolgot, kivéve süteményt, főzést s mosást, ők végeznek el; egyik ruhát varr, foltoz, másik söpri az udvart és szobákat, harmadik a zöldségkertet műveli, fát vág, vagy szalmaszöveteket készít, vagy a csavargyárban dolgozik. Élelmül kapnak: reggel kenyeret s levest, később kenyeret, délben ezt s zöldséget s hetenként három ízben húst, délután ismét kenyeret, és este ezt s zöldséget. Benn tartják rendszerint három évig, azaz addig, míg javulásuknak jelét nem adják; ekkor megajándékozván egy öltözetrel, bibliával, katekizmussal, mesterségre kibocsátják, de még ez után is két évig az intézet fölvygázása alatt maradnak, csak két év múlva jegyzik számneveik után: ingadozik, vagy megjavult, vagy elveszett.

Ez intézet magános vállalat s alapja egy jótevő által adott 5000 tallér; és íme tíz év múlva jó gazdálkodás, segedelmek által oda jutott, hogy a 18000 talléron vett telket nemcsak kifizette, hanem azt jeles épületekkel 40 000 tallér értékűvé tette s adósága egy fillér sincs, – pedig a gyermekek nagy része ingyen, más része havonkénti egy tallérkáért tartatik, bár évenként mindegyike legalább 65 tallérba kerül. Ez évben, az 5500 tallér költséget okozó 84 gyermek munkája 1600 tallért jövedelmezett.

Szemere és Kossuth

A forradalom helyett az eszmék síkján kell kivívunk a nemzeti jogainkat és függetlenségünket; az eszmék megvalósításához a népet kell megnyernünk; a küzdelemben ideológiailag jól képzett vezetőkre van szükség. A sajtó képes lehetne olyan mértékben nevelni a nemzetet, hogy egy bizonyos idő elteltével természetes szükségletének érezné a megismert eszmék hazai megvalósítását – mondja Szemere (8). Az 1848-ban igen sokat foglalkozik a sajtótörvénnyel, ami miatt többször is megróják köztük Táncsics Mihály is: midőn az országban annyi a tennivaló, a kormánynak nincs fontosabb dolga „mint a sajtó gyöngye vétségei ellen bástyát építeni” (9).

A centralisták szemben álltak Kossuthal, míg Szemere egy ideig Kossuthal együttműködött, míg 1849-ben, majd még inkább az emigrációban szembefordult vele. Némi általánosítással Szemere politikai helyét valahol a centralisták és Kossuth között lehetne kijelölni, majd szorosabban Kossuth oldalán, s végül Kossuthal ellentétben.

Szemere Bertalan Kossuth elleni érzései legjobban „Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból” című könyvéből érződik:

„Kossuth a politikai életnek csak a színpadi oldalát keresi. Akik vele egy úton járnak, azoktól föltétlen bizodalmat és engedelmességet követel, kik vele nem tartanak, azokat ő el fogja tiporni vagy azok tiporják el őt. Szellemi munkássági körét tekintve pályáját két időszakra lehet felosztani: az elsőben látjuk őt mint *igazgatót*, a másodikban mint cselekvő politikust és *státusz-férfit*. Kossuth demokrata-e? Nem. Távolról sem állítom, hogy ő általánosan véve a szabadságnak nem híve, hanem ahol a szabadság és *dicsőség* ösvénye egymástól eltér mindig ez utóbbit fogja választani. És ez őbenne az eredeti bűn. Ő talán honát sem akarja megmentve látni, ha nem ő lenne a megmentő. ... Ő nem találva Buda-Pest fényes palotái közt magának illő szállást, terveket csináltat egy hercegi család palotájának –

melyben lakni akart – kiszépítésére és a javításokra a minisztériumból előlegesen 100 000 frankot kívánt utasíttatni.

Rea tökéletesen illik, amit a görög historikusok Themisztoklészről mondanak: »Er liebte sein Vaterland, doch mehr als dieses liebte er den Ruhm« (16).»

Ugyanakkor Kossuth véleményét Szemeréről Cseres Tibor *Én Kossuth Lajos* című könyvéből ismerhetjük meg, ami Kossuth turini leveleire támaszkodik.

Kossuth már az első független magyar felelős minisztérium megalakulásánál ellenezte, hogy Szemere a belügyminiszteri tárcát megkapja, ő Nyáry Pált javasolta. Kossuth félreintette Batthyányt, s neheztelve mondta meg neki: „belügyminiszterségre minden élő magyar közt Nyáry Pált tartom kiválólólag indikálva, de miután ön nyíltan egyedül Szemerét jelölte ki, s ő az ajánlatot nyilvánosan elfogadta, minő arc kellene ahhoz, hogy én most a szemébe mondjam, miként én őt, ki az egész válság alatt magát tartózkodóan viselte, működésében semmi részt nem vett s egyebet sem tett, mint azt, hogy a kancellária tagjaival levelezgetett, s bécsi körökkel bizalmasan érintkezett – miniszterségre teljességgel nem tartom hivatottnak? Nagy hiba ez a kandidáló megyei értekezletforma».

Szemere úgy gondolta, hogy őt illetné meg az emigráció vezetésének joga, de Kossuthtal szemben alulmaradt. Kossuth véleménye mindezekről: „Szemere és Perczel, a két idegbeteg tigris macska módra fúj ellenem, mindegyik más-más irányból».

Befejezés

Miért is volt számomra tanulságos a 19. századi magyar és német oktatásügy tanulmányozása? Magyarország a 19. század közepén az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc által elindult a polgárosodás útján, ami teret nyitott bármilyen fejlődésnek akár a kultúra, akár a gazdaság terén.

„A társadalmi haladás fogalmával összegzett reformkori politika Szemere Bertalan gondolkodásában az ipari, mezőgazdasági és kulturális fejlődést mutatja fel összekapcsolva az alapvető joggal, az emberi szabadsággal. Eszmerendszerében külön jelzi is, hogy csak szabad ember képes csodálatos művek alkotására».

Amikor Lipcsében jár Szemere Bertalan arról elmélkedik, hogy nálunk nincs középosztály, így hiányzik a polgár és reáliskola. A mi iskoláinkban csak tudóssá lehet válni, az életemberévé nem, mégis fel kell szabadítani a népet, hogy nevelést kaphasson, s megismerje és megértse jogait. Párizsi tapasztalatai szerint „... meg tudna élni a magyar, ha nem volna megkötve céhekkel, bezárva harmincadokkal, s Eszterházy 20 éven át nem Londonban költött volna el 40 milliót».

„A külnépet hasznos lenne állásunkról felvilágosítani, hogy szimpátia kelve keblükben irántunk, dolgainkat figyelmes szemmel s szóval kísérnék, s így nekünk az ismert, szemmel tartott nemzetnek iparkodásunk, becsületkérdésünk növekednék...” (8) Miután a reformkori gondolkodók előkészítették a talajt az 1848-as magyarországi forradalomnak, ami az európai forradalmi hullámok szerves része volt, az egyetemi, az akadémiai, sőt a középiskolai tanulói ifjúság igen gyorsan reagált a politikai változásokra. A pesti tudományegyetem megfogalmazta petícióját az egyetem átrendezéséről. Követelte a magyar egyetem törvénnyel biztosított függetlenítését a bécsi kormánytól, az országgyűlésen való képviselést, a tökéletes tanítási és tanulási szabadságot. (17) A diákifjúság akcióin kívül tudunk a céhlegények megmozdulásairól is. A mesterek önkényének kiszolgáltatott céhlegények, akik ez időben jelentős tömegeket képviseltek, támogatták a forradalmat. (18)

A nagy átalakulás megmozgatta a pedagógusokat is. Több körzeti, regionális gyűlésen is megfogalmazzák kívánásaikat: egyedül a törvényektől függenek, a törvényekkel nem szabályozott esetekben pedig teljes függetlenséget élvezzenek, szűnjék meg minden eddigi jogtalan nyomás. Kívánják a szokásos „didactrum” (tandíj) megszüntetését... Követelik, hogy a szülők szigorú törvénnyel kötelezzék 6–12 éves gyermekeiknek a téli és nyári hónapokban való iskolába járatására mint ahogy ez a német területeken bevált stb.

De a tanítók nemcsak sérelmeikkel és követeléseikkel álltak elő, hanem legjobbjaik világosan látták azt is, hogy a népnevelés egy új, nagy reményekkel kecsegtető korszak küszöbén áll. Ne várjunk mindent a minisztériumtól – mondták –, hanem szorgalmasan működünk a tanítói hivatal átalakításán, és a népnevelés javítására a kezünkben lévő eszközöket jól használjuk fel. Sorra szerveződtek a tanítókörök a tanítói és iskolai egyletek. (19)

A mai oktatás és nevelés alapjai nagy mértékben megtalálhatók a 19. századi német pedagógiában, és példaértékű lehet számunkra azon igyekezet is, amely a magyar reformkort jellemezte.

Kútfők és hivatkozások

- ¹ PUKÁNSZKY BÉLA: *Neveléstörténet*. II. köt. Szeged, 1993, JGYTF Kiadó, 71–73. p.
- ² I. m. 78–79. p.
- ³ I. m. 111. p.
- ⁴ I. m. 114–115. p.
- ⁵ I. m. 118–119. p.
- ⁶ BAJKÓ MÁTYÁS: *Egyetemes és magyar neveléstörténet*. I. köt. Bp., 1975, Tankönyvkiadó, 307. p.
- ⁷ FINÁCZY ERNŐ: *Az újkori nevelés története*. [reprint] Bp., 1986, Könyvértékesítő Vállalat, 210–233. p.
- ⁸ CSORBA SÁNDOR: *Szemere Bertalan neveltetése és pályakezdése (1812–1838)*.
- ⁹ Antall József et al: *A magyar sajtó története. (1848–1867)*. II/1. köt. Szerk.: KOSÁRY DOMOKOS és NÉMETH G. BÉLA. Bp., 1985, Akadémiai Kiadó.
- ¹⁰ SZEMERE BERTALAN: *Utazás külföldön*. Bp., 1983, Helikon Kiadó, 9 p.
- ¹¹ Uo. 27–40. p.
- ¹² Uo. 50–54. p.
- ¹³ Uo. 61–64. p.
- ¹⁴ Uo. 66–67. p.
- ¹⁵ Uo. 72–75. p.
- ¹⁶ SZEMERE BERTALAN: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcról*.
- ¹⁷ HORVÁTH MÁRTON: *A magyar nevelés története*. I. köt. Bp., 1988, Tankönyvkiadó, 340 p.
- ¹⁸ Uo. 342 p.
- ¹⁹ Uo. 344–346. p.